

ВІДГУК**офіційного опонента на дисертацію (монографію)****Синявської Лесі Іванівни «Українська драматургія кінця XIX – початку XX століття: комунікативні стратегії», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю****10.01.01 – українська література**

Сучасному українському літературознавству все ще бракує серйозних, фундаментальних досліджень із драми – чи не найменш науково відрефлексованого роду літератури, що водночас являє собою один із видів мистецтва. Доводиться вкотре констатувати, що кожна нова дисертація чи монографія, в якій порушуються як історико-літературні, так і теоретичні проблеми драматургії, привертає особливу увагу нечисленного кола вітчизняних фахівців у галузі драматургії та театру. Дослідження Лесі Синявської, яке, на нашу думку, якраз органічно поєднує досить потужний теоретичний фундамент із вдало обраною діахронією історико-культурного аналізу, належить саме до таких, вкрай рідкісних, комплексних драмознавчих робіт. Звернувшись до одного з найяскравіших (і в той самий час все ще недостатньо вивчених) періодів розвитку української драматургії (помежів'я XIX – XX ст.), авторка спромоглася вписати її в досить екзотичне для нашої науки про літературу в цілому коло проблем, пов'язаних із художньою комунікацією, її функціями, стратегіями та різновидами.

Не можна не відзначити й не схвалити те, що Л.І. Синявська у своєму дослідженні вводить до сучасного драмознавчого дискурсу цілу низку маловідомих (а то й зовсім не відомих) текстів української драматургії межі XIX – XX ст. Серед них, наприклад, ранні твори Я. Мамонтова або драми-обробки Гоголевих текстів Остапа Вишні та Л. Улагая-Красовського. Водночас слід визнати, що й при аналізі значно більш відрефлексованих драматичних творів (наприклад, комунікативних стратегій п'єс Лесі Українки «Одержима» або «Блакитна троянда»), докторантка проявляє оригінальність літературознавчої інтерпретації і власної комунікативної наукової програми в цілому.

Л.І. Синявська глибоко осмислює чимало важливих і практично не відрефлексованих сучасною наукою про літературу, зокрема про драму, проблем. Робота має чітку й логічно виважену структуру. Так, у першому розділі нею запропоновано комунікативну модель, яка відтворює структуру спілкування у драматургічному тексті. Дослідниця висвітлює поняття комунікації, комунікативної стратегії, аналізує засоби художньої комунікації та особливості останньої в драматичному роді літератури, вивчає особливості драматургічного тексту як об'єкту художньої комунікації, невербальні компоненти комунікації в драмі, роль і місце ремарок у структурі драматичного твору.

У другому розділі докторського дослідження Леся Синявська обґрунтовує один із ключових концептів своєї роботи – «олітературнення». Вона вважає, що «олітературнення» драматургічних текстів є новою комунікативною стратегією драми на межі XIX і XX століть, свідченням її нового сприйняття у культурному поступі. На слухну думку Л. Синявської, «олітературнення» – це і спроба, спроможність створення нової картини світу крізь призму літературних прототипів на основі відомих літературних текстів, які є базою нових формотворчих, текстотворчих експериментів (с. 75 – 76).

Цінним у другому розділі роботи є, з нашої точки зору, й те, що дослідниця апелює не лише до драматургічних текстів, але й до теоретичних рефлексій самих українських митців, зокрема драматургів. Це і аналіз драматургічного мислення українських корифеїв (М. Кропивницький, М. Старицький, І. Карпенко-Карий, П. Саксаганський), і драмологічні студії Лесі Українки, і театрознавчі статті Миколи Вороного. Зазначимо принагідно, що в українських і зарубіжних розвідках авторські концепції й театральні-естетичні погляди драматургів розглядаються вкрай рідко, що безперечно звужує науковий погляд на теорію і практику драматургії.

Вагомим слід визнати третій розділ дослідження Л.І. Синявської, в якому з огляду на комунікативні стратегії драматургічного мислення категорія «олітературнення» оприявнюється в контексті вивчення драм і драматичних поем Лесі Українки, В. Винниченка, Я. Мамонтова, Є. Кретеви́ча. Наприклад, твори

Лесі Українки в такому прочитанні виходять на рівень інтертекстуальних проявів, при цьому актуалізується новий тип текстотворення, який реалізується як на жанровому рівні, так і на рівні структури висловлювання. Аналіз топосу іншої країни в численних Лесиних творах («На руїнах», «Оргія», «Вавилонський полон», «В катакомбах», «У пущі») зумовлює важливий теоретичний висновок, що робить докторантка. Даний топос є архетипом культури давньої України, яка протиставляється модерній, новоромантичній інтерпретації цієї культури, а тому топос «іншої країни», за слушним переконанням Л.І. Синявської, дає підстави говорити про надтекстове утворення в драматичних текстах Лесі Українки, яке дослідниця означила як український надтекст (с. 130).

Спостереження за комунікативними стратегіями окремих українських драматургів нерідко дає змогу дослідниці зробити масштабні, узагальнюючі, часом важливі теоретичні висновки щодо особливостей розвитку вітчизняної драми. Наприклад, фаховий розгляд драматургії Якова Мамонтова призводить Лесю Синявську до усвідомлення того, що використання драматургом комунікативної стратегії змістового рівня, яка реалізується в гротескному зображенні дійсності, різнопланових театральних прийомах, комбінаториці різних міжвидових засобів комунікації, відсутності поділу на головних і другорядних персонажів, у творенні персонажів — фарсових масок-типів та комунікативної стратегії формотворчого рівня, веде до еклектичності жанрової форми твору, авторської присутності в тексті у функції монтажера, провокує появу драматичних текстів зовсім з іншою, не театральною, а радше літературною поетикою. Дослідниця робить також продуктивні висновки про специфіку стильової та жанрової динаміки вітчизняної драми: українська драматургія кінця XIX—початку XX ст. опиралася на національну традицію, однак творчо трансформувала її відповідно до нових мистецьких та історико-часових вимог, які знайшли втілення в зарубіжних модерністських текстах. Тому цілком справедливо, на думку Л. Синявської, говорити про імпринт елементів західноєвропейської й російської драматургії на українських драматургів, які реалізуються на рівні інтертекстуальних проявів, асоціацій і типологічних

зв'язків, при чому цей вплив, наголошує авторка, був не одновекторним, а й зворотнім.

Цінним вважаємо здійснений докторанткою в останньому, четвертому розділі дослідження аналіз поняття «текст-трансформ», що може бути кваліфікований як вдала термінологічна авторська знахідка. Під текстами-трансформами Л. Синявська розуміє такі комунікативні утворення, які виявляють власну ідентичність із першоджерелом-еталоном, однак у реальності є повідомленнями з іншим адресантом, іншою структурою, навіть з іншим кодом. На основі аналізу первинного гоголівського тексту «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки» та текстів-трансформів Остапа Вишні та Л. Улагая-Красовського досліджені трансформації на рівні жанру, типу тексту, образної системи, соціально-етичного сприйняття тексту й образу автора.

Хотілося б висловити також низку зауважень, уточнень і побажань до дослідження Л.І. Синявської.

Викликають сумнів ті три напрямки, які дисертантка виділяє в теорії драми на початку свого дослідження (с. 5). Серед них «теорія драми, яка веде до катарсису й катастрофи», «теорія драматичної дії, яка використовує поняття конфлікту й сюжету» і «теорія драматичного слова, тобто дослідження специфічних сторін художньої цілісності і поетики драматургічного висловлювання». Доволі важко зрозуміти, на якій підставі Л.І. Синявська створює подібну класифікацію та характеризує ці, сказати б, драмознавчі лінії розвитку (її власне пояснення «з позиції історизму» не видається особливо коректним). До того ж очевидно, що далеко не всі наявні дослідження з теорії та історії драми знайдуть собі місце у цих трьох типологічних напрямках. Куди зарахувати, приміром, теорію драматичних жанрів?

На жаль, Л.І. Синявська не залучила до свого дослідження цілу низку фундаментальних праць зарубіжних теоретиків драми. Наприклад, в описі методологічної бази дослідження відсутні вказівки на авторитетні праці німецьких науковців Манфреда Пфістера, Ганса-Тіса Лемана, Бернарда Асмута, які звертались у своїх драмознавчих студіях і до проблем комунікації. Наприклад,

М. Пфістер у розділі «Вербальна комунікація» своєї монографії «Драма. Теорія та аналіз» зосереджується на вивченні монологічної та діалогічної комунікації. А «Вступ до аналізу драми» Б. Асмута містить розділ про види комунікації.

Аналізуючи ремарковий комплекс у драматургії межі XIX – XX ст., Л. Синявська відзначає «тактику епізації драми, втілену в ремарках, до якої часто вдаються драматурги означеного періоду». Проте, за нашими спостереженнями, функції ремарок у драмі ширше за епізаційні. Наприклад, ремарки слугують зворотньому процесу ліризації драми (скажімо, в драматичних творах Лесі Українки). А проаналізовані дисертанткою описові ремарки у драматичних поемах Олександра Олеся примушують замислитись про їх ліро-епічний характер. І так само як і в сучасній драмі, у драматичних творах кінця XIX – початку XX ст. міжродова дифузія епічного, ліричного та драматичного відбувається в межах одного тексту неподільно, створюючи специфічний жанровий тип – ліро-епічної драми.

В останньому розділі роботи Л. Синявська присвячує цілий підрозділ процесам ліризації драми як вияву комунікативності, що безперечно не можна не схвалити. Проте, на нашу думку, ця частина роботи значно виграла, якби аналогічний окремий підрозділ дослідниця присвятила б епізації драми. Здається, це було б логічним підсумком її поодиноких зауважень щодо епізації драми, які містяться упродовж всієї роботи (наприклад, у підрозділі про авторську тенденційність Леся Синявська цілком слушно зауважує досить часте використання українськими митцями прийомів, властивих епічним жанрам, а широке культивування прийомів і принципів цих жанрів вона вважає комунікативною стратегією епізації драми), а також в окремих публікаціях авторки.

У роботі Л.І. Синявської неодноразово йдеться про прийоми «театру в театрі», «тексту в тексті», що застосовуються драматургами досліджуваного нею періоду (наприклад, у ліричній драматургії Олександра Олеся або ж «комунікативних трансформах» Остапа Вишні або Л. Улагая-Красовського). Проте дослідниця жодного разу не апелює до поширеної в світовому драмо-

театрознавстві теорії метатеатральності та метадрами. Ще 1963. року американський драматург і театрознавець Лайонел Абель видав дослідження «Метатеатр: новий погляд на драматичну форму», в якому вперше було застосовано поняття метатеатр, а у наступні роки вагомий внесок в теорію й історію метадрами зробили Дж. Калдервуд, Дж. Шлютер, П. Хорнбі, С. Свіонтек, К. Фівег-Маркс та інші західні вчені, а зовсім нещодавно була захищена перша в Україні докторська дисертації з проблем метадрами, її теорії та репрезентації в українській драматургії Олександром Вісич (в ній, до речі, розглядається і суголосний рецензованій дисертації період межі XIX – XX століть). Особливо співзвучним до студій із комунікації драми Лесі Синявської вважаємо напрацювання польського науковця Славоміра Свіонтека, який запропонував свій погляд на сутність метадрами, ґрунтуючись на семіотиці й теорії комунікації. Зазначивши, що в драмі існує дискурс, спрямований на глядача, він називає метадраматичне подвоєння реальності початковою характеристикою будь-якої драми. Таким чином, за Свіонтеком, мова драми – це метакомунікація, спрямована на самого персонажа, його співрозмовника, а також на дію і глядацьку залу. Усередині кожного з цих векторів існує рефлексія, а всі разом вони утворюють систему метаповіді. У цілому думається, що врахування дисертанткою надбань у галузі метадраматичних студій та наявність її власних напрацювань у метатеатральному полі могли б значно збагатити її дослідження.

У загальних висновках авторка, вдало підсумувавши основні результати свого дослідження, не накреслила його перспектив. Нам видається, що доцільним було б заявити про важливість подальшого вивчення комунікативних стратегій, наприклад, щодо інших періодів розвитку української драматургії, насамперед на межі двох інших століть – XX та XXI. Та й загалом кажучи, вітчизняне драмознавство має звернути увагу на різноманітні спектри дослідження комунікативістики.

В роботі Л. Синявської наявні деякі (зокрема як термінологічні, так і технічні) неточності. Так, навряд чи коректно у контексті висловлювання «Драма як жанр літератури, в якому герої, їх характери і погляди, стосунки, суперечності і

конфлікти проявляються передусім у персонажному і частково авторському мовленні, виступає особливо цікавим об'єктом для комунікативного аналізу» (с. 1 автореферату) кваліфікувати драму як літературний жанр – цілком очевидно, що тут ідеться про драму як рід літератури. Не зовсім зрозумілим є термін «емпрісіоністичний», що виглядає як досить дивний гібрид ознак імпресіонізму та експресіонізму. Українська дослідниця драми Валентина Борбунюк іменується то Барбунок то Борбунок (с. 137), Віра Агеєва трансформована в Агаєву (там само). А ініціал А. не є коректним перед прізвищем як італійського митця Данте, так і українського теоретика драми Олександра Чиркова.

Проте зазначені недоліки й дискусійні моменти не закреслюють і не применшують зробленого Лесею Синявською. Її робота справляє враження оригінального і завершеного дослідження, вона пройшла належну апробацію як на численних наукових конференціях, так і в публікаціях, що оприлюднюють основні результати дисертаційної розвідки. Автореферат цілеспрямовано відображає зміст докторської дисертації. Сама робота повністю відповідає вимогам пп. 9-10, 12-13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 (зі змінами).

Отже, за свою монографію «Українська драматургія кінця XIX – початку XX століття: комунікативні стратегії» Леся Іванівна Синявська заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

**Доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії світової літератури
Рівненського державного гуманітарного університету**

Є.М. Васильєв

